

УДК: 336.71

А. В. Буряк,

аспірант, викладач-стажист кафедри банківської справи, ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ», м. Суми

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. На підставі узагальнення основних теоретичних поглядів на сутність банку, автором виокремлено чотири концептуальні підходи до визначення змісту банківської діяльності – «функціональний», «портфельний/балансовий», «виробничий» та «інституційний».

Annotation: Based on the generalization of the basic theoretical views on the bank's nature, the author specifically mentioned four conceptual approaches to the content of banking - "functional", "portfolio/balance", "production" and "institutional".

Ключові слова: банківська діяльність, банк, фінансовий посередник.

Keywords: banking, bank, financial intermediary

Вступ. Дослідження банківської діяльності становить значний інтерес як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівнях. З макроекономічної точки зору банківській діяльності, як різновиду фінансового посередництва, характерна особлива роль в організації руху та перерозподілі фінансових ресурсів країни в ринкових умовах. Відтак неефективність банківської діяльності призводить до виникнення дефіциту фінансових ресурсів у позичальників при їх надлишку у населення, та, відповідно, низьких темпів економічного росту і погіршення національного благоустрою; для споживачів послуг – до завищеної вартості банківських послуг та їх недоступності. З мікроекономічної точки зору банківська діяльність становить предмет банківського бізнесу.

Виходить, з одного боку, дуалістична природа банківської діяльності обумовлює існування різних підходів до змісту та призначення банківської діяльності, з іншого боку, динамічні процеси та зміни у функціонуванні фінансово-кредитної сфери супроводжується зміною старих та появою нових напрямів розвитку банків як фінансових посередників ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань функціонування банків та банківської діяльності в цілому присвячена значна кількість праць як вітчизняних, так і закордонних провідних науковців, зокрема: Васюренко О.В., Дзюблюка О.В., Єпіфанова А.О., Кириченко О.А., Гальчинського А.С., Мещерякова А.А., Мороза А.М., Примостики Л.О., Савлука М.І., Карчевої Г.Т., Герасимовича А.М., Лаврушина О.І., Панової Г.С., Роуза П., Сінкі Дж., Уоскіна В.М. та інших.

Незважаючи на вагомий внесок науковців у розвиток теорії банківської справи, виникає необхідність узгодження різноманітних, та іноді суперечливих поглядів на зміст банку, та подальшого розвитку теоретичних засад визначення банківської діяльності з урахуванням сучасних тенденцій у банківській сфері.

Метою статті є обґрунтування теоретичних підходів до визначення змісту банківської діяльності на підставі узагальнення існуючих поглядів на сутність банку.

Результати.

Ключовим при розгляді сутності банку є саме банківська діяльність як основа та причина існування банку. Як справедливо зазначає В.А. Белов, «не потому деятельность банковская, что ею занимается банк, а банк оттого банк, что он занят банковской деятельностью» [1]. Проте в економічній літературі основна увага науковців приділяється дослідженню сутності банку та напрямків його діяльності.

Узагальнення поглядів на сутність банку дає можливість виокремити чотири концептуальні підходи до розуміння змісту банківської діяльності (рис. 1).

Рисунок 1. Теоретичні підходи до визначення змісту банківської діяльності (авторська розробка)

Перший підхід має умовну назву «функціональний». На думку П. Роуза найбільш надійним підходом є визначення сутності банку через перелік послуг, які він пропонує [2]. Тому автор визначає банк як фірму, що пропонує певний перелік фінансових послуг, здійснюючи при цьому професійне управління грошовими ресурсами суспільства.

Подібне визначення наводить і Е. Дж. Долан – «банки надають широкий діапазон фінансових послуг, особливо відкриття рахунків до запитання та надання позик і кредитів» [3].

Г. Асхауер визначає банк як кредитну установу, яка здійснює банківські операції на комерційних засадах, при цьому автор наводить перелік загальних банківських операцій [4].

На наш погляд, найбільш повним у межах «функціонального» підходу слід вважати визначення О. В. Васюренко, яке підкреслює макроекономічне призначення банку – «це універсальне фінансове підприємство, що здійснює професійне управління ресурсами суспільства в їх грошовому виразі і виконує відповідні специфічні функції в економіці на законній підставі та під юрисдикцією державних органів, що забезпечують регулювання та контроль [5].

До «функціонального» підходу слід також віднести і юридичне трактування сутності банку, запроваджене з метою виокремлення банків для можливості регулювання з боку державних органів влади. Так, відповідно до статті 2 Закону України «Про банки та банківську діяльність» банком є юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до Державного реєстру банків [6]. У свою чергу у статті 47 зазначеного Закону до банківських послуг відносяться:

- залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізичних осіб;
- відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів, у тому числі у банківських металах;
- розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик.

Таким чином, «функціональний» підхід до розкриття сутності банківської діяльності акцентує увагу на операціях, та, відповідно, послугах, які надаються банками в процесі реалізації своїх функцій. Відтак використання «функціонального» підходу є доцільним при дослідженні банківської діяльності на макrorівні.

Для другої половини ХХ століття характерним є розвиток досліджень, присвячених застосуванню портфельної теорії та неокласичної теорії фірми до банківської діяльності.

Як зазначає С. Де Куссерг за портфельної теорії банк розглядається з позиції інвестора, діяльність якого спрямована на таку комбінацію активів, яка забезпечить максимальний прибуток за умов допустимого ризику та вимог ліквідності [7]. Проблема досягнення оптимального співвідношення «прибуток-ризик-ліквідність» банком обумовлена посередницькою природою банку на фінансовому ринку та, відповідно, структурою його балансу (звідси балансовий підхід) – активи банку, що носять переважно фінансовий характер, дорівнюють залученому та власному капіталу. При цьому слід відмітити наявність подвійного обсягу боргових зобов'язань (як самостійно випущених банком, так і прийнятих) та незначну частку власного капіталу, порівняно з іншими видами економічної діяльності, що, у свою чергу, викликає складніші підтримання кількісного та якісного співвідношення активної та пасивної сторони балансу банку.

Перші спроби вирішити зазначену проблему носили обмежений (частковий) характер та зосереджувалися на питаннях управління банківськими активами з точки зору доходності та ризикованості. З лібералізацією грошово-кредитного ринку та зростанням конкуренції на ринку в масштабах світової економіки постала не лише проблема управління залученим капіталом, а й одночасне скоординоване управління активами та пасивами банку, що відображено в працях Сілі та Балтенспенгер [8, 9]. Так, Сілі шляхом математичних розрахунків досліджує поведінку банку щодо встановлення депозитних ставок та формування оптимального портфеля активів з точки зору ліквідної позиції; Балтенспенгер – з точки зору розміру банку та, відповідно, його ринкових можливостей.

На основі вище сказаного слід відмітити, що за «портфельного» підходу банківська діяльність являє собою динамічний процес управління фінансовими потоками, що дозволяє виявити та дослідити закономірності прийняття управлінських рішень системно залучення та розміщення ресурсів банком. У свою чергу застосування даного підходу є доцільним з позиції управління банком як складною динамічною системою.

Згідно «виробничого» підходу (теорії банківської фірми) банківську діяльність слід розглядати в якості виробничого процесу, пов'язаного з трансформацією банківських ресурсів у доходні активи. Іншими словами банк є специфічним підприємством (фірмою) з виробництва банківських продуктів, яке націлене на максимізацію прибутку на основі ефективної діяльності.

Поняття «банківської фірми» досліджується у 70 роках ХХ ст. у роботах М. Клейн [10] та М. Монті [11], які базувалися на використанні класичної теорії фірми при дослідженні поведінки банку-монополіста на ринку.

На думку П. В. Конюховського [12], саме «виробничий» підхід дає можливість поєднання класичної теорії фірми з теорією банківської справи та дослідити технологію здійснення посередницьких операцій з фінансовими ресурсами.

- Таким чином, основними можливостями «виробничого» підходу при дослідженні банківської діяльності є наступні:
- по-перше, дозволяє розглянути банківську діяльність з позиції процесного підходу, за якого банк є «чорним ящиком» і перетворює ресурси у продукти;
  - по-друге, враховує багатопродуктовий характер банківської діяльності;
  - по-третє, використання виробничої функції дозволяє виявити взаємозв'язок між витратами факторів виробництва та отриманими результатами в процесі здійснення банківської діяльності – тобто дослідити банківську діяльність з позиції ефективності її здійснення.

Серед недоліків «виробничого» підходу слід відмітити, по-перше, наявність зовнішніх обмежень. Підхід банківської фірми ґрунтується на неокласичній економічній теорії, яка передбачає рівноважний стан в економіці, вільний доступ до ринку ресурсів, прозорість ринку та, відповідно, повну проінформованість економічних суб'єктів щодо ситуації на ринку, що у сучасних умовах не відповідає дійсності.

Відповідно виникає проблема врахування факторів зовнішнього середовища, які впливають на здійснення банківської діяльності, та дозволяють адекватно зовнішнім умовам оцінити ефективність банківської діяльності.

По-друге, це наявність внутрішніх обмежень. Зокрема представлення банку в якості «чорного ящика» не дозволяє з'ясувати яким чином приймаються управлінські рішення щодо обрання факторів виробництва (вхідних параметрів) та визначення напрямів їх розміщення (вихідних параметрів). Так, за умови застосування «виробничого» підходу серед основних припущень щодо діяльності банку є абстрагування від банківських ризиків, управління інформаційними потоками у процесі моніторингу позичальників, – тобто суттєвих сторін здійснення саме банківської діяльності.

Враховування специфічних особливостей діяльності банків як фінансових посередників дозволяє «посередницький/ інституційний» підхід. Він виник на базі неоніституціоналізму як напрямку економічної теорії, спрямованого на дослідження ролі інститутів в економічному житті країни.

У межах «посередницького» підходу доцільно виділити три основних концепції з точки зору застосування теорії фінансового посередництва до банківської діяльності – транзакційний, інформаційний та концепція управління ризиками. Розглянемо їх зміст.

Вперше питання необхідності мінімізації транзакційних витрат порушується А. Коузом, який зазначає «предприниматель, поскольку он может получать факторы производства по меньшей цене, чем предоставил бы рынок, должен выполнять свои функции с наименьшими затратами. А если он этого не сумеет, то всегда есть возможность вернуться к услугам открытого рынка» [13, с.38].

Транзакційний підхід інтерпретує банк з позиції фінансового посередника, діяльність якого спрямована на зменшення транзакційних витрат споживачів за допомогою виробництва специфічних фінансових продуктів. Відтак говоримо про макроекономічний ефект від діяльності фінансових посередників – мінімізація транзакційних витрат споживачів, та мікроекономічний ефект – отримання прибутку банком за рахунок економії на масштабі при виробництві фінансових продуктів.

Інформаційний підхід спрямований на вирішення проблеми асиметричності інформації в ринкових умовах та розкриває зміст банківської діяльності з позиції банка як:

- власника інформації (теорія «коаліції власників інформації» Дж. Х. Бойда та Е. К. Прескота [14]), який поєднує збирання і продаж інформації щодо потенційних кредиторів та інвесторів із самостійним придбанням/розміщенням активів. У такому випадку якість активів банку слугує індикатором ефективності виконання інформаційної функції банку на ринку;
- інституту делегованого моніторингу («теорія делегованого моніторингу» Д. Д. Даймонда [15]), якому вкладники делегують повноваження щодо моніторингу умов розміщення їх інвестицій за допомогою аналізу кредитоспроможності позичальників;
- інституту забезпечення ліквідності (модель Даймонда-Дибвига [16]), які за допомогою специфічних банківських продуктів забезпечують попит на ліквідні активи з боку вкладників (депозити на вимогу) та позичальників (овердрафтний рахунок) протягом інвестиційного періоду.

Концепція управління ризиками виникає як реакція на фінансові інновації та інтеграцію банківської діяльності з іншими видами діяльності – страховою, інвестиційною, консультативною тощо. Автори даної концепції [17] наголошують на використанні банкам сучасних фінансових продуктів (наприклад, похідних цінних паперів) з метою управління ризиками та необхідності врахування ризиків при оцінці вартості банківського капіталу, та, відповідно, вартості банку.

На основі проведеного аналізу концепцій «посередницького» підходу можна зробити висновок щодо розширення функцій банків на ринку фінансового посередництва. У сучасних умовах банківська діяльність слід розглядати з позиції інституту зменшення транзакційних витрат економічних суб'єктів, вирішення проблеми асиметричності інформації на ринку та управління ризиками.

Детальне дослідження виокремлених вище теоретичних підходів, дозволили нам визначити необхідність розрізнення двох рівнів до розуміння змісту банківської діяльності – макроекономічного та мікроекономічного.

На макроекономічному рівні результат (ефект) банківської діяльності має соціальний характер та пов'язаний, в першу чергу, зі суспільним призначенням банків та знаходить своє відображення у їх функціях. Згідно мікроекономічного рівня основним ефектом банківської діяльності є прибуток, як вираження кінцевого результату функціонування банку як суб'єкта господарювання, та основне джерело розвитку банківського бізнесу в умовах ринку. Таким чином, виділення рівнів прояву результатів банківської діяльності, дозволяє вести мову про соціальний аспект макроекономічного підходу та економічний аспект мікроекономічного.

Висновки. Таким чином, обрання одного з чотирьох запропонованих підходів в якості базового при визначенні змісту банківської діяльності є некоректним, зважаючи на:

- по-перше, різну цільову спрямованість кожного підходу: функціональний підхід розглядає банківську діяльність з метою визначення результативності функціонування банків та вжиття відповідних заходів державного регулювання, портфельний підхід зосереджується на проблемах фінансового менеджменту в банку;
- по-друге, рівні дослідження банківської діяльності – макроекономічний (функціональний і посередницький підхід) та мікроекономічний (портфельний та підхід банківської фірми).

Такий стан речей вимагає, на наш погляд, застосування системно-елементного підходу до визначення змісту банківської діяльності, що базується на поєднанні окремих положень розглянутих підходів, а саме:

- банк є динамічною відкритою системою, робота якої обумовлена функціями банків в економіці та характеризується відповідним результатом на макро- і на мікроекономічному рівні;

– посередницький характер банківської діяльності, пов'язаний з процесом акумулювання фінансових ресурсів та їх ефективного розміщення, дозволяє виділяти вхідні і вихідні фінансові потоки в процесі здійснення банківської діяльності та фактори, що будуть здійснювати вплив;

– цільова спрямованість банківської діяльності зосереджена на мінімізації витрат, та, відповідно отриманні прибутку, як необхідної умови максимізації доходів акціонерів з метою управління ефективністю банківського бізнесу.

Список використаних джерел.

1. Белов В.А. Банковское право России: теория, законодательство, практика: Юридические очерки / В.А. Белов. – М.:АО «Центр ЮрИнфоР», 2000. – 395 с.
2. Роуз П.С. Банковский менеджмент: пер.с англ.со 2-го изд./ П. С. Роуз. – М.: Дело, 1997. – 768 с.
3. Долан Э. Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика: пер. с англ/ Э. Дж. Долан, К. Д. Кэмпбелл, Р. Дж. Кэмпбелл, В. Лукашевич. – М.: АНК, 1996. – 448 с.
4. Асхауэр Г. Введение в банковское дело: учебное пособие/ ред. Г. Асхауэр. – М.: Научная книга, 1996. – 630 с.
5. Васюренко О.В. Банківські операції: навчальний посібник/ О. В. Васюренко. – 6-те вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 318 с.
6. Про банки і банківську діяльність: закон України від 07.12.2000 № 2121ІІІ: [Електронний ресурс] : / Верховна Рада України. – /ВерховнаРадаУкраїни/http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nre_g=2121-14.
7. Куссерг С. Де. Новые подходы к теории финансового посредничества и банковская стратегия / С. де Куссерг // Вестник финансовой академии / 2001. – № 1 (17) – С. 36-47.
8. Sealey C. W., Lindley, J. T. Inputs, outputs, and theory of production cost at depository financial institutions // Journal of Finance / 1977. – 32. – P.1251-1266.
9. Baltensperger E. Alternative approaches to the theory of the banking firm// Journal of Monetary Economics / 1980. – vol. 6 (1). – p.1-37.
10. Klein M. Theory of the Banking Firm // Journal of Money, Credit, and Banking / 1971. – May. – pp. 205-218.
11. Monti M. Deposit, Credit and Interest Rate Determination under Alternative Bank Objectives //Mathematical Methods in Investment and Finance / 1972. – pp. 431-454.
- 12.Конюховский П.В. Микроэкономическое моделирование банковской деятельности/ П. В. Конюховский. – СПб.: Питер, 2001. – 224 с.
13. Коуз Р. Природа фирмы / Р. Коуз. – М.: Дело,1993. – 192 с.
14. Boyd J.H., Prescott E.C. Financial Intermediary Coalitions // Journal of Economic Theory / 1986. –Vol. 38. – pp. 211-232.
15. Diamond D.W. Liquidity, Banks, and Markets // Journal of Political Economy / 1997. – Vol. 105. – pp. 928–956.
16. Diamond D., Dybvig P. Bank Runs, Deposit Insurance, and Liquidity // Journal of Political Economy / 1983. – Vol. 91. – pp. 401-419.
17. Allen F., Santomero A. What Do Financial Intermediaries Do? // Journal of Banking & Finance / 2001. – 25. – pp. 271-294.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2011 р.

ТОВ "ДКС Центр"